

DİL NEDİR ?

Dil, bir bildirişim aracıdır.

Bildirişim, bir bilginin, duygu, olay veya düşüncenin ilkel ya da gelişmiş bir sistem aracılığıyla bir zihinden başka bir zihne taşınmasıdır.

Kızılderililerin dumanla anlaşması, arıların arı dansı, yunusların yüksek frekanslı çığlıklarla anlaşması bildirişimdir. Yine engelli vatandaşların kendilerine özgü alfabeleri de bildirişim aracıdır. Mesela, stadyumdaki bir maç nakli, çiçekçiden amaca göre alınan çiçek ya da gül, trafik işaret ve levhaları yine bildirişim bahsi içindedir.

İnsanoğlu bildirişim aracı olarak dili kullanmaktadır. Bu, en gelişmiş bildirişim aracı olarak kabul edilir. Tabi, teknoloji bize akla hayale gelmeyecek imkânlar sunsa da sesin, yani insan sesinin sıcaklığı bütün bunların üstündedir.

Dilin ne olduğu ile ilgili olarak genelde birbirine yakın tanımlar üzerinde duralım.

SAUSSÜRE, dili tanımlarken “göstergeler dizgesi”nden söz eder.

Gösterge; gösteren ve gösterilenden veya Saussure’ün zaman zaman belirttiği gibi bir kavramdan ve işitim imgesinden oluşan çift özellikli bir bütündür. Bir sayfanın iki yüzü gibi bunları birbirlerinden ayırmak imkânsızdır.

G Ö S T E R G E

_____ gösterilen (kavram)

p.a.p.a.t.y.a

_____ gösteren (işitim imgesi)

Dilde bunun gibi binlerce gösterge vardır. Bu göstergeler « nedensiz »dirler: hangi sesin hangi anlama (kavrama)yükleneceği konusunda kural yoktur: ikisi arasındaki bağ nedensizdir. Anlaşma, her konuşucu için gerekli olan bir zorunluluktur. Yine Saussure’e göre « dil yetisinin toplumsal bölümü olan dil, aynı zamanda toplumun üyeleri arasında yapılmış bir çeşit gizli sözleşmedir. »

Dil, bir toplumu oluşturan kişilerin düşünce ve duygularının o toplumda ses ve anlam bakımından geçerli ortak öge ve kurallardan yararlanarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü ve gelişmiş bir sistemdir.

Biraz önce papatyadan söz ettik. Papatya nerede satılır? Cevap herhâlde “papatyacı” da değil, “çiçekçide” olacaktır. *Çiçek*, kelimesine, -çi eki getirilerek meslek adı oluşturulmuştur. Aynı kelimeye -ler eki getirdiğimizde *çiçekler*, yani birden fazla çiçeğin varlığını ifade etmiş oluruz. *Çiçek-çi-ler-de çiçek satılır*, dediğimizde devreye başka ekler de girerek bir cümle oluşturduk. Neden -lar değil de -ler ekini getirdik? Çünkü kalınlık- incelik uyumu bize, *bu böyle olacak* dedi.

İşte biz bu ve benzeri nedenlerle *ses ve anlam, öge ve kural* ortaklığından bahsediyoruz.

Dil bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren kimi sırlarını bugün de çözemediğimiz büyüğü bir varlıktır.

Mesela, niçin biz bir cisme “taş” derken diğer cisme “toprak” demişiz? Bu, bir sırdır, açıklama bizi yukarıdaki “nedensizlik ilkesi”ne götürecektir.

“Çık dışarı” ve Dışarı çık” cümlelerinden birine ünlem işareti koymamızı isteseler hangisine bu işareti getiririz. Cevap “Çık dışarı!” olacaktır. Oysa kelimeler de ögeler de aynı. Yalnızca ögelerin yer değiştirmesi söz konusu. Birinci cümlemin yaptırım gücü, ikincisinden çok daha güçlü.

Yunus Emre ne diyor?

Kelecı bilen kişinin yüzünü ağ ede bir söz
Sözü pişirip diyenin işini sağ ede bir söz

Söz ola kese savaşı söz ola bitire başı
Söz ola ağılı aşı bal ile yağ ede bir söz

İşte dilin deminden beri sözünü ettiğimiz yaptırım gücü.

Türk tarihini az çok bilenler Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran Savaşı öncesi sözlerini hatırlasınlar. Mehmet Akif Ersoy’un Nasrullah Camisi’ndeki konuşmasını, Halide Edip Adıvar’ın Sultanahmet Mitingi’ni hatırlasınlar. Gençliğe Hitabe ve 10. Yıl Nutku’ndaki telkin ve coşkuya kulak versinler.

*Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan **tabii** bir vasıta; kendisine mahsus **kanunları** olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen **canlı** bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir **gizli antlaşmalar** sistemi, **seslerden** örülmüş **içtimai** bir müessesedir.*

Vasıta der demez aklımıza “at” ve “otomobil” örneğini getirelim. At, tabii bir vasıta dır elbette. Belki insanoğlundan önce tabiatıta o vardı. İnsan atı aldı, terbiye etti, bir binek ve yük hatta yarış vasıtası hâline getirdi. Yaradılışında var olan sesleri de yetenek ve akıl gücüyle bir araya getirip anlaşma vasıtası yaptı.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi dilin kendisine mahsus kanunları vardır. Kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık uyumu gibi... O kanunlar çok ender durumlarda devre dışındadır. Mesela, yapım ekleri çekim eklerinden öncedir. Ancak bugün kullanılan- belki yanlış olan- “farkındalık” kelimesinde bu istisnayı görüyoruz. Yapım eki, çekim eklerinden sonra getirilmiş. Bu, genel değil, özel bir durumdur.

At ve otomobil örneğimize dönelim. Siz otomobili uçuruma, denize, ateşe sürebilirsiniz, lakin ata bunu yaptıramazsınız; çünkü canlıdır ve tepkileri, yani ret ve kabulleri vardır. Kanun bu noktada devreye girer.

Canlıdır, ölen kelimeleri vardır; çağa ve koşullara göre aramıza katılan, bir anlamda doğan kelimeler vardır. Bundan belki elli yıl önce “bilgi sayan”ı mız yoktu; hepimizin cebi vardı ama cebinde taşıdığı bir telefonu yoktu. “Tablet” denilince aklımıza ilk gelen “hap” ve ilaçtı.

Gizli antlaşmalar sistemidir. *Taşa taş, toprak’a toprak, kapı’ya kapı, pencere’ye pencere* demek zorundasınız. Aksi hâlde sınıfın penceresinden girer, kapısından çıkarsınız. Bu adlandırmalar bize miras kalmıştır, biz de geleceğe miras bırakacağız.

Dilin temelinde ses vardır: y-o-l Bunlar birleşerek heceye, heceler kelimelere, kelimeler kelime grubuna ve cümleye dönüşerek y-o-l-c-u-l-u-k-a çıkıyorlar. Dil inşaatının temeline ses atılır, tavanı cümleyle çatılır.

Nihayet içtimai bir müessesedir. Yani, mimarı da ustası da toplumdur. Herkes yeteneği ölçüsünde ortaktır dile. Ne kadar kelime biliyorsanız o kadar düşünür o kadar söz edersiniz. Hisseniz kelime âdetinizle doğru orantılıdır, hâliyle istifadeniz de.

Büyük şair ve yazarlar, düşünürler, bilgeler, dile bugünkü tabirle katkı sağlayanlardır, bir tür kelime mucididirler.

DİLİN İŞLEV VE ÖNEMİ

“Dil nedir” başlığı altında dilin işlev ve öneminden bahsetmiştik.

Günümüzde birbirimizi anlamakta, duygu ve düşüncelerimizi aktarmakta güçlük çekiyor, önümüze çektiğimiz bir kâğıda üç beş satır yazmakta zorlanıyoruz.

Neden? Pek tabiidir ki nedenlerin başında kelime hazinemizin, hazine olmaktan çıkması, âdeta çıkın’a dönüşmesi gelmektedir. Uygun kelimeleri bulmakta, bunları sıralamakta zorlanıyoruz. Oysa bizim akıl ve kalbimizden geçenleri bir çırpıda anlatıyor usta olan. Ve biz ona “his tercümanı” nazarıyla bakıyoruz.

Dil, evden dışarı adımımızı attığımız andan itibaren bizimledir.

Onu salt bir anlaşma aracı olarak görmek de yanlış. Az önce söylediğimiz ilişkilerden maddeye dair olanların aracı olmakla, alışveriş malzemesi olmakla mı kalıyor. Hayır, sevgimizi, istek ve hevesimizi, acımızı, hiddet ve öfkemizi, kaygı ve korkumuzu açığa

vurmada da malzemelik ediyor. Dil, somut ve soyut dünyamızın, gençliğin söylemiyle gerçek ve sanal dünyamızın biricik vasıtası.

Eskiler, “Lisan aynıyla insan.” demişler; “İnsanın kemali kelimelerinden belli olur.” demişler. Demek ki dil aynı zamanda kemal yanımızın da bir miyarı. Hocam, bu “miyar” neyin nesi diyeceksiniz. Ölçü, ölçüt yerine kullanılan bu kelime, canlılığını kaybetti maalesef. Bunu bilinçli olarak kullandım. Niye mi, uygun kelimeleri bulmakta zorlanıyoruz demiştik ya, cuk diye yerine otursun istedim.

Dil, bize saygınlık kazandırır. Dile hâkimiyeti olan kişiler düğün derneklerin vasıflı elemanlarıdır. Nişanda kurdele kesecek kimse bile bu elemanlar arasından seçilir, “ağız laf yapan” kişilere makas uzatılır. Siyasi polemiklerde yine ağız laf yapan, telaffuzu düzgün, kelimelerin vurgu ve tonlamasını bizzat yapanlar daha çok itibar görürler.

DİL-TOPLUM İLİŞKİSİ

Toplum, dili ihtiyaç hâline getirir. Dilin var olabilmesi aynı zamanda toplumların varlığına bağlıdır.

Toplum düzeni, dil ile sağlanır. Anayasalar, yasalar bir yazılı metne dayandırılır ve temelinde dil vardır.

Dil, bir tür sosyal akrabalıktır. İnsanları birbirine yaklaştırır.

Millî birlik ve beraberliğin çimentosu olarak görülür. Harcı ne kadar zenginse duvar da darbelerle karşı o derece dayanıklıdır.

Dil, bir milletin evreni kendisine göre adlandırmasıdır. Gözümüzün gördüğü göremediği her nesne ve kavramın bir ses karşılığı, yani adı vardır. Ay, Mars, Güneş; deniz, kum, sahil; akıl, hürriyet, adalet; aşk, nefret, kin...

Biz *taş* derken, İngiliz *stone*- Acem *seng* demektedir.

Bu nedenle dil aynı zamanda kabuller sistemidir.

Her ulusun kendisine özgü bir dil bilinci vardır. Her ulusun dünyayı algılaması, varlıkları yorumlaması, mantık işletmesi farklı olduğundan adlandırması da farklıdır.

Mehmet Kaplan, dili, bir ev gibi milletin duygu, düşünce ve hayatının barınağı olarak görür.

DİL-DÜŞÜNCE İLİŞKİSİ

Milat öncesinden beri “İnsan, zoon logon ikon.” Kabul edilmiştir. *Logon*, *logos* ile ilgilidir, bir yandan *söz*, bir yandan *akıl* ile ilgilidir. Bu duruma göre insan, konuşan ve düşünen bir canlıyı temsil eder.

Düşünme ve konuşma eylemlerinin aynı şey olduğunu söyleyen Platon, düşüncede sadece bir “iç konuşma” varlığına dikkat çeker. Her düşünce, özü gereği bir iç konuşmadır.

Saussüre, dil ile düşünceyi bir kâğıdın iki yüzü gibi kabul eder, “biri olmazsa diğeri de olmaz.” der.

Ayhan Songar, “sözsüz düşünce” den bahsederken bunun tıpkı kâğıt kalem, mürekkep gibi eşyayla sınırlı kalacağı iddiasındadır.

Heidegger, dili, varlığın, düşüncenin evi olduğu görüşündedir. Düşünce, dil içinde doğar, gelişir, varlığını korur. Ev, ona barınaklık eder, onu disipline mecbur kılar.

Leibnitz, “Dil aklın aynasıdır.” diyecektir. Çünkü insan bilincinin biricik kanıtı dildir. Bir doktor, kazazedeye adını, yaşını, şehrini sorarken onun bilincinin açık olup olmadığını anlamaya çalışmaktadır. Bir düşüncenin gerçekleşmesinin şartı da dildir.

KÜLTÜR VE DİL

Kültür denilince aklımıza şu üçü gelir:

- Ekip biçme, verimlendirme
- Genel bilgi düzeyi
- Hayat tarzı

Genel tanımıyla kültür bir milleti diğer milletlerden ayıran hayat tarzı, o millete özgü duygu ve düşünce birliğinin oluşturduğu **ortak ruhtur**.

Ziya Gökalp, kültür kelimesi yerine “ h a r s “ kelimesini kullanır.

Aynı şeyleri paylaşmak, aynı şeylere sevinmek ya da üzülmek, aynı kaygıları taşımak, aynı coşkuyu yaşamak gibi...

KÜLTÜRÜN ÖGELERİ

- Gelenek ve görenekler : Yazılı olmayan hukuktur.
- Hukuk sistemleri : Yazılı olan hukuk. Yasalar, yönetmelikler, genelgeler...
- Folklor (halk bilgisi)
- Dünya görüşü
- Ahlak anlayışı
- Sanat ve edebiyat ürünleri
- Din
- Dil

KÜLTÜRÜN ÖZELLİKLERİ

- Canlı ve tabii oluşu, dinamikliği,
- Toplumun ortak malıdır, kapsamlıdır.
Çünkü bir millete mensup olan her fert o milletin kültürünü, dilini, dinini, zevkini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini beraberinde taşır. Kültür fertleri aşan, onlara biçim, yön ve kişilik veren bir varlıktır.
- Toplumun kendisine özgü yaratıcılığının eseri olduğu için orijinal ve millîdir. “millî kültür”
- Asla değiştirilemez, başka bir kültüre dönüştürülemez.
- Tarihîdir, süreklilik arz eder.
- Uyumlu ve dengeli bir bütünün ifadesidir.
- Nesilden nesile aktarılan sosyal bir mirastır.

Dil-kültür bağlantısı üzerinde çalışan W. Humboldt, kültürü bir milletin ruhunun dış görünüşü olduğunu kaydederek şöyle der: “Bir milletin dili ruhudur; ruhu da dildir.”

İstiklal Savaşı yıllarında şu iki parola bize öncülük, önderlik etmiştir:

“Ya istiklal ya ölüm!”

“Ya şehit ya gazi!”

İşte bu iki söz, milletimize özgü ruhumuzun fışkırması, çağlayanıdır.

Vossler de “Dil, kültürün aynasıdır.” diyecektir.

Bir dildeki kavramlar, atasözleri, deyimler, kalıplaşmış sözler incelenir ve sınıflandırılırsa o milletin değer yargıları, öncelikleri, ret ya da kabulleri ortaya çıkar. Mesela, “Türkler misafirperverdir.” demek ilk bakışta inandırıcı gelmeyebilir. Ama bir İngiliz, Fransız, İtalyan Türkçemizdeki “Tanrı misafiri” deyimini görünce, bizim misafire verdiğimiz önemi kendiliğinden çıkaracaktır.

Bir millete ait metinler tahlil edildiğinde o milletin hayatına dair maddi ve manevi kültür unsurları kendisini açığa vurur.

Bizim en eski metinlerimizde “kağan, sü, sülemek, bodun, at, yagı” gibi kavramlara sıkça yer veriliyor olması, savaşçı bir yanımızın olduğunu gösterir. Öyle ki araştırmacılar, Türklerin savaş günlerinin barış günlerinden çok daha fazla olduğu görüşünde birleşirler.

Atatürk, “Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür.” Sözleriyle, yalnızca eğitim ve bilime dikkat çekmemiş de olabilir. Millet olarak, teşkilatçı bir yapıya sahip olduğumuzu dost düşman bilir. Bu nedenle “Cumhuriyet”imiz aynı zamanda yılların birikiminin bir neticesidir. Cumhurbaşkanlığı forsunda yer alan 16 devlet, 200 civarındaki Türk devletleri arasından seçilen büyük devletlerdir ancak. “Ya devlet başa ya kuzgun leşe” sözü de bu düşüncelerimizin pekiştiricisidir elbet.

AĞIT

Gün bitti. Saat kaç. Bitecek mi bir gün savaşımız
Hak edilmiş hüznlerimiz olacak mı bizim de
Dönüp dönüp arkamıza baktığımız
Bir dünya kalıntısı üstünde
Hak edilmiş hüznlerimiz olacak mı bizim de.

Edip CANSEVER

Coğrafyamızda kalıcı bir huzur ve sükûn dileğiyle dersimize son veriyoruz.